

فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۵، شماره ۱، بهار ۱۳۹۱، صفحات ۱۰۹-۱۳۴

نقش تعاونی‌های تولید روستایی در ارتقای توانمندی‌های فنی و اقتصادی کشاورزان گندم‌کار:

مطالعه موردی گندم‌کاران شهرستان مشگین‌شهر

وکیل حیدری ساریان*

تاریخ دریافت: ۱۳۹۰/۵/۲۴ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۱/۴/۳

چکیده

پژوهش حاضر، در ۱۳۹۰ به‌روش توصیفی-تحلیلی انجام شده و از نوع کاربردی است. جامعه آماری تحقیق را کشاورزان عضو و غیرعضو تعاونی‌ها تشکیل می‌دهند. حجم نمونه دربرگیرنده صد نفر از کشاورزان عضو و غیرعضو ساکن در روستاهای زیر پوشش شرکت‌های تعاونی تولید روستایی است. گردآوری داده‌ها به‌روش پیمایشی با استفاده از پرسشنامه انجام می‌شود. نتایج آزمون t در ارتباط با ویژگی‌های فردی و فنی دو گروه نشان می‌دهد که بین متغیرهای سن و سابقه فعالیت کشاورزی و متغیر عضویت رابطه معنی‌دار وجود ندارد؛ اما بین متغیر عضویت و متغیرهای سواد، سطح دانش فنی، عملکرد، مکانیزاسیون، استفاده بهینه از بذر، استفاده بهینه از کود، استفاده بهینه از سم، روش آبیاری مناسب، و دفعات آبیاری مناسب رابطه معنی‌دار وجود دارد. همچنین، براساس نتایج آزمون t در مورد ویژگی‌های اقتصادی دو گروه، بین متغیرهای هزینه کاشت و هزینه برداشت و عضویت رابطه معنی‌دار وجود ندارد؛ اما بین متغیر عضویت و متغیرهای هزینه آماده‌سازی زمین، هزینه داشت، هزینه کل، عملکرد، و درآمد رابطه معنی‌دار وجود دارد.

* استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی دانشگاه محقق اردبیلی (vheidari5@gmail.com).

کلیدواژه‌ها: تعاونی‌های تولید روستایی / توسعه روستایی / توسعه کشاورزی / کشاورزان گندم‌کار / مشکین شهر (شهرستان).

***

مقدمه

بی‌گمان هیچ کشوری به پیشرفت و ترقی نخواهد رسید، مگر آنکه همگام با بخش شهری، در بخش روستایی خود چنان تحولی ایجاد کند که روستاییان نیز بتوانند از حداکثر توان و کاربرد دانش در پیشبرد اهداف عالی کشور بهره‌جویند. یکی از چالش‌های اساسی بر سر راه دستیابی به توسعه روستایی بهبود شرایط زندگی به‌ویژه برای روستاییان فقیر است و از راه‌های رسیدن بدین هدف نیز ایجاد اصلاحات در سیاست‌های موجود و به‌دیگر سخن، رفع عدم تعادل کنونی در فرصت‌های اقتصادی و اجتماعی بین مناطق شهری و روستایی است. از سوی دیگر، بخشی قابل توجه از جمعیت کشورها در مناطق روستایی سکونت دارند و شغل اصلی آنها کشاورزی است؛ از این‌رو، دستیابی به توسعه روستایی بدون توجه به بخش کشاورزی و بهبود وضعیت این بخش ممکن نخواهد بود. همچنین، مسائل بسیاری چون امنیت غذایی و رسیدن به خودکفایی در تولیدات کشاورزی و نیز جلوگیری از تخریب و نابودی منابعی چون آب و خاک توجه جدی به بخش کشاورزی را ضروری می‌سازد (ثابت دایزوندی و همکاران، ۱۳۸۹: ۶۴).

پس از انقلاب اسلامی، تعاونی‌ها در قالب یک رهیافت مهم در توسعه روستایی مورد توجه دولتمردان و سیاستگذاران قرار گرفت و نه‌تنها ابزاری کارآمد در ایجاد اشتغال روستایی قلمداد شد بلکه در توانمندسازی و توسعه جوامع روستایی، به‌صورت هدف به‌کار گرفته شد (سعدی و همکاران، ۱۳۸۶: ۶۲). از آنجا که زمین محل انجام فعالیت‌های کشاورزی است و بهره‌برداری‌های کشاورزی در کشور بیشتر در قطعات کوچک انجام می‌شود و کشاورزان با سرمایه‌های اندک و به تعداد فراوان در نقاط مختلف کشور پراکنده‌اند، در تولید، بازاریابی، تأمین اعتبار و تهیه نهاده‌های تولید با

مشکلات فراوان مواجه بوده، ناگزیرند دسترنج خود را به واسطه‌ها و سلف‌خرها بفروشند و از حداقل سود بهره‌مند شوند، که البته گاهی نیز متضرر می‌شوند؛ برای جلوگیری از پیدایش این وضعیت، آنها به تشکیل تعاونی‌های تولیدی می‌پردازند و شرایطی را به‌وجود می‌آورند تا با مشارکت فعال، سرنوشت اجتماعی، اقتصادی و سیاسی خود را در دست گیرند و توسعه مناطق روستایی را محقق سازند (حیدری ساریان و رکن‌الدین افتخاری، ۱۳۹۰: ۱۵۰).

در میان محصولات زراعی، گندم از قدیمی‌ترین گیاهان زراعی مورد استفاده انسان است که در سطح وسیع کشت و به بیشترین مقدار تولید می‌شود و نیز در حکم یکی از اساسی‌ترین منابع در الگوی غذایی ایرانیان، دارای جایگاهی ویژه است (غیاثوند غیائی و همکاران، ۱۳۸۶: ۳۲). همچنین، محصولاتی راهبردی چون گندم در امنیت ملی و امنیت غذایی کشور نقش کلیدی و حیاتی ایفا می‌کنند، چنان‌که هدف برنامه توسعه نیز رسیدن به خودکفایی در این نوع محصولات است. از آنجا که تعاونی‌های تولید روستایی، ضمن حفظ مالکیت فردی و توجه بدان، می‌توانند از مدیریت و مشارکت افراد در روند اداره فعالیت‌ها نیز بهره‌گیرند، بستر و زیربنایی مناسب برای حمایت از تشکل‌های کوچک تولیدی کشاورزان و افزایش تولید و در نتیجه، دستیابی به خودکفایی یاد شده به‌شمار می‌روند (سالاری و محمدقلی‌نیا، ۱۳۸۹: ۸۸).

در حال حاضر، حدود ۲۹۵۰ شرکت تعاونی روستایی در سطح کشور فعالیت دارند و تعداد روستاهای زیر پوشش خدمات و فعالیت‌های شبکه تعاون روستایی به ۸۹/۳۲ درصد روستاها می‌رسد. همچنین، افزون بر ۱۶/۶ درصد از کشاورزان و روستاییان در این تعاونی‌ها عضویت دارند و حدود ۲۹/۸۷ درصد از جمعیت کشور نیز از خدمات این شرکت‌ها بهره‌مند می‌شوند (معاونت طرح و برنامه وزارت تعاون، ۱۳۸۸).

هدف کلی پژوهش حاضر بررسی نقش تعاونی‌های تولید روستایی در ارتقای توانمندی‌های فنی و اقتصادی کشاوران گندم‌کار شهرستان مشگین‌شهر است. اهداف اختصاصی تحقیق عبارت‌اند از:

۱- تعیین نقش تعاونی‌های تولید روستایی در افزایش میزان دانش فنی کشاورزان؛

- ۲- تعیین نقش تعاونی‌های تولید روستایی در افزایش سطح مکانیزاسیون؛
- ۳- تعیین نقش تعاونی‌های تولید روستایی در استفاده بهینه از نهاده‌های کشاورزی؛
- ۴- تعیین نقش تعاونی‌های تولید روستایی در افزایش عملکرد گندم؛
- ۵- تعیین نقش تعاونی‌های تولید روستایی در کاهش هزینه‌های تولید؛
- ۶- تعیین نقش تعاونی‌های تولید روستایی در افزایش درآمد کشاورزان؛
- ۷- تعیین نقش تعاونی‌های تولید روستایی در تأمین نهاده‌های کشاورزی؛ و
- ۸- تعیین نقش تعاونی‌های تولید روستایی در اخذ وام‌ها و اعتبارات بانکی.

فرضیات تحقیق

- ۱- بین «عضویت در تعاونی‌های تولید روستایی» و «سطح دانش و اطلاعات کشاورزان» رابطه معنی‌دار وجود دارد.
- ۲- بین «عضویت در تعاونی‌های تولید روستایی» و «سطح مکانیزاسیون» رابطه معنی‌دار وجود دارد.
- ۳- بین «عضویت در تعاونی‌های تولید روستایی» و «میزان استفاده بهینه از نهاده‌های کشاورزی» رابطه معنی‌دار وجود دارد.
- ۴- بین «عضویت در تعاونی‌های تولید روستایی» و «میزان عملکرد (تن در هکتار) گندم» رابطه معنی‌دار وجود دارد.
- ۵- بین «عضویت در تعاونی‌های تولید روستایی» و «میزان هزینه‌های تولید» رابطه معنی‌دار وجود دارد.
- ۶- بین «عضویت در تعاونی‌های تولید روستایی» و «میزان درآمد کشاورزان» رابطه معنی‌دار وجود دارد.
- ۷- بین «عضویت در تعاونی‌های تولید روستایی» و «میزان دسترسی به نهاده‌های کشاورزی» رابطه معنی‌دار وجود دارد.
- ۸- بین «عضویت در تعاونی‌های تولید روستایی» و «میزان دسترسی به وام و اعتبارات بانکی» رابطه معنی‌دار وجود دارد.

مبانی نظری

نهادهای و سازمان‌های منطقه‌ای موجود از جمله منابعی بالقوه به‌شمار می‌روند که با تقویت و یا تجدید ساختار آنها و به‌دیگر سخن، با اصلاح و سازمان‌دهی مجدد آنها، می‌توان در راستای توسعه روستایی از وجودشان بهره‌ها جست. از جمله این سازمان‌ها، شرکت‌های تعاونی تولید هستند که دیرزمانی است در این کشور به‌صورت یک نهاد رسمی هویت پیدا کرده‌اند (نکویی نائینی، ۱۳۸۸: ۲). در ایران، پس از اصلاحات ارضی، شاهد پیدایش انواع نظام‌های بهره‌برداری همانند تعاونی‌ها در بخش کشاورزی بوده‌ایم. در عمل، می‌توان این نظام‌ها را ابزاری مؤثر برای توسعه روستایی و نیز به‌مثابه بخش اساسی سیاست‌های توسعه روستایی و مرتبط با برنامه‌های ملی در نظر گرفت (ازکیا، ۱۳۸۱). در این میان، موضوع توسعه روستایی، از یک سو، برای بهبود بخشیدن به روش‌های سنتی تولیدات کشاورزی، بهره‌برداری بهینه از زمین، منابع تولید، و توزیع مناسب تولیدات کشاورزی و از سوی دیگر، به‌منظور نوسازی اجتماعی و فرهنگی مناطق روستایی و ارتقای سطح زندگی روستاییان دارای اهمیت است (قنبری و برقی، ۱۳۸۹: ۸۶). گفتنی است که رسیدن به بالندگی، عدالت، آزادی و پویایی اجتماعی و اقتصادی در سرلوحه اهداف توسعه روستایی است؛ از این‌رو، تعاونی‌های تولید روستایی می‌توانند بستر ساز و ابزار دستیابی به اهداف توسعه روستایی باشند (چوپانی، ۱۳۷۸: ۸۰). براساس یافته‌های علمی، در صورتی تعاونی‌ها به ابزاری در فرایند توسعه روستایی تبدیل می‌شوند که به‌صورت بخش ضروری سیاست‌های توسعه روستایی و مرتبط با برنامه ملی در نظر گرفته شوند (زمانی و ابدی، ۱۳۸۸: ۱۱۹). متون توسعه نشان می‌دهد که توسعه مناطق روستایی، علاوه بر فناوری‌های برتر، به افزایش تولید کشاورزی، بهبود بخش‌های غیرکشاورزی در مناطق کشور، بسیج منابع انسانی و مادی، بهبود نهادها و چارچوب کلی اجتماعی و اساسی نیاز دارد (Kanu and Lutteken, 1995: 527-529).

به باور برخی از صاحب‌نظران و اندیشمندان مزایای شکل‌گیری تعاونی‌های تولید روستایی در نواحی روستایی عبارت‌اند از:

کاهش فقر از طریق پیشرفت اقتصادی و اجتماعی، تحرک اقتصادی، و توسعه پایه‌های اجتماعی جوامع روستایی (حضرتی و همکاران، ۱۳۸۹: ۹)؛ کمک به اقتصاد کشاورزی، و بهبود ساختار تولید کشاورزی (خفایی، ۱۳۸۸)؛ ایجاد اشتغال، کمک به افزایش راندمان تولید، استفاده بهینه از نهاده‌های کشاورزی، و تقویت مشارکت مردم در برنامه‌های توسعه روستایی (Rahman, 2007)؛ کاهش هزینه‌های تولید، دسترسی به نهاده‌های کشاورزی، و کمک به توسعه مناطق روستایی (Alexander, 2009)؛ ارتقای سطح زندگی، درآمد و بهداشت، بهره‌وری مطلوب از منابع روستایی، جلوگیری از مهاجرت روستایی بی‌رویه و نگه داشتن جمعیت، و برقراری توازن میان توسعه روستایی و شهری (حیدری ساریان، ۱۳۸۵)؛ یکپارچه‌سازی کشت و جلوگیری از خرد شدن مجدد اراضی، افزایش سطح مکانیزاسیون، تأسیس شبکه‌های نوین آبیاری (Harper, 2010)؛ کاهش هزینه‌های تولید، فراهم شدن زمینه لازم برای اجرای خدمات زیربنایی، و آشنا ساختن اعضای شرکت‌های تعاونی با اصول و شیوه‌های جدید کاشت، داشت و برداشت (آگهی و همکاران، ۱۳۸۶)؛ تقویت کارآفرینی، تقویت و بهبود صنایع دستی، کاهش نرخ بیکاری، تعادل ساختاری، و توسعه روستاها (کرمی و آگهی، ۱۳۸۹)؛ تأمین اعتبار و وام، و سازمان‌دهی امور تجاری اعضا (Davies and Burt, 2007)؛ گسترش فعالیت‌های مفید غیرکشاورزی، استفاده درست از وسایل و ماشین‌آلات کشاورزی (Ozdemiir, 2005)؛ تقویت بنیان‌های نظام مالکیت اراضی، حفظ بهینه منابع طبیعی، ارتقای اوضاع اقتصادی و اجتماعی، و گسترش ظرفیت‌های شناختی کشاورزان در استفاده بهینه از زمین‌های زراعی (Werner, 1999)؛ ارتقای سطح مکانیزاسیون، تنوع بخشی به فعالیت‌های اقتصادی، دسترسی به وام و اعتبارات بانکی، و بهره‌وری عوامل تولید، کاهش هزینه‌های تولید، خرید محصول و عرضه به موقع خدمات مورد نیاز روستاییان (Helmberger, 1999)؛ تقلیل میزان مخاطرات احتمالی، یکپارچه‌سازی اراضی زراعی، افزایش پس‌انداز و کمک به ارتقای اعتبارات و تسهیل فرایند بازاریابی محصولات تولیدی کشاورزی (Dackman, 2004)؛ کاهش قیمت کالاهای مصرفی و خدماتی و توسعه تعلیمات عمومی و حرفه‌ای و توانمندسازی روستاییان و ارائه

خدمات به قیمت پایین‌تر از بازار و کمک به حاصل‌خیزی خاک (Schulz, 2006)؛ و سرانجام، ارتقای رفاه عمومی، متشکل ساختن توانایی انسانی و مادی زارعان، افزایش مشارکت در کار و تولید (Clegg, 2006).

پیشینه تحقیق

علم‌بیگی و همکاران (۱۳۸۸) در یافته‌های میدانی خود در قلمرو «تعیین عوامل مؤثر بر نگرش دامداران عضو تعاونی گاوداران شهرستان همدان به مشارکت در تشکیل و اداره سازمان کشاورزان» بدین نتیجه رسیده‌اند که مدت‌زمان عضویت، میزان مشارکت و اعتقاد به فضای مشارکتی، و وضعیت اقتصادی (تعداد دام بزرگ، میزان اراضی آبیاری، میزان اراضی دیم، میزان کل اراضی کشاورزی) با «نگرش دامداران تعاونی گاوداران نسبت به مشارکت در تشکیل و اداره سازمان کشاورزان» رابطه معنی‌دار دارند. با استفاده از آزمون مشخص شد که دامداران دارای نگرش مثبت و منفی نسبت به مشارکت در فعالیت‌های سازمان کشاورزان از نظر متغیرهای وضعیت اقتصادی (تعداد دام بزرگ، میزان اراضی آبی، میزان اراضی دیم، میزان کل اراضی کشاورزی)، مدت‌زمان عضویت، میزان مشارکت و اعتقاد به فضای مشارکتی در سازمان کشاورزان، با یکدیگر تفاوت آماری معنی‌دار دارند. نتایج تحلیل آماری گام به گام نیز نشان‌دهنده نقش چهار متغیر «سبک اقتصادی، وضعیت اقتصادی (تعداد دام بزرگ)، انگیزش کشاورزان، و میزان آگاهی آنها از مزایای مشارکت در فعالیت‌های سازمان کشاورزان» در نگرش دامداران نسبت به مشارکت در سازمان‌های کشاورزان بوده است؛ و در مجموع، همین متغیرها ۷۷ درصد تغییرات متغیر وابسته را تبیین کرده‌اند و تنها ۲۳ درصد از تغییرات مربوط به سایر عوامل است. در ادامه، پیشنهادهایی در ارتباط با آموزش مهارت‌های رهبری، تشکیل سازمان‌های کشاورزان با محوریت مباحثی چون تولید، فرآوری، بازاریابی، عرضه یک کالای ویژه، به‌کارگیری مجراهای ارتباطی بیشتر و برگزاری کلاس‌های آموزشی، طرح‌ریزی ساختار سازمان کشاورزان بر مبنای ساختاری پویا و

منعطف، بهبود انگیزه دامداران با در نظر گرفتن پاداش‌هایی خاص نظیر ارائه خدمات بیمه تأمین اجتماعی برای دامداران ارائه شده است.

شاهرودی و همکاران (۱۳۸۷)، در مقاله‌ای با عنوان «تأثیر تعاونی آب‌بران بر نگرش کشاورزان نسبت به مدیریت آب کشاورزی، مطالعه موردی استان خراسان رضوی»، بدین نتیجه رسیدند که میزان نگرش بیش از نیمی از پاسخ‌گویان در شبکه آبیاری دارای تعاونی آب‌بران نسبت به مدیریت آب کشاورزی در سطوح مثبت و نسبتاً مثبت قرار دارد. همچنین، تعاونی آب‌بران بر توسعه عوامل سرمایه‌های اجتماعی، کالبدی، انسانی، مالی و طبیعی بسیار تأثیرگذار بوده است، به‌گونه‌ای که شبکه‌های آبیاری دارای تعاونی آب‌بران، با ارتقای مؤلفه‌هایی چون اعتماد، انسجام، و مشارکت اجتماعی، و بهبود تماس‌های ترویجی، گسترش مجراهای اطلاع‌رسانی مناسب، بهبود وضعیت نظام آبیاری منطقه و نیز مشارکت بیشتر آب‌بران در مدیریت آبیاری، بر میزان نگرش کشاورزان در زمینه توسعه و به‌کارگیری شیوه‌های مدیریت آب کشاورزی به‌ویژه سرمایه‌گذاری در فناوری آبیاری تحت فشار نسبت به شبکه‌های فاقد این تعاونی اثربخش‌تر بوده‌اند. نتایج رگرسیون چندمتغیره گام به گام نیز نشان داد که متغیرهای وضعیت نظام آبیاری منطقه، دانش فنی کشاورزان، نگرش کشاورزان نسبت به تعاونی آب‌بران، میزان تحصیلات، میزان زمین کشاورزی آبی، درآمد سالانه، مشارکت اجتماعی، سابقه کار کشاورزی، و مشارکت کشاورزان در شبکه‌های آبیاری ۵۲/۷ درصد از تغییر نگرش کشاورزان را نسبت به شیوه‌های مدیریت بهینه آب کشاورزی پیش‌بینی می‌کند. راهکارهای این تحقیق در راستای تشویق کشاورزان از طرف سازمان جهاد کشاورزی و سازمان آب منطقه‌ای برای بهبود بهره‌وری آب کشاورزی عبارت‌اند از: ارائه خدمات ترویجی پیشرفته؛ فرهنگ‌سازی عمیق برای ارتقای حیطه‌های شناختی، روانی - حرکتی و عاطفی کشاورزان در زمینه مدیریت آب کشاورزی؛ و تجهیز مراکز ترویج و خدمات جهاد کشاورزی به انواع وسایل کمک‌آموزشی دیداری و شنیداری.

آمدی و حسینی‌نیا (۱۳۸۷)، در تحقیقات میدانی خود پیرامون «نقش دانش کشاورزی در ترویج کارآفرینی، مطالعه موردی: تعاونی‌های کشاورزی تهران»، دریافتند

که بین میزان شرکت در دوره‌های آموزشی، ارائه خدمات، رضایت از شرکت تعاونی، ویژگی‌های کارآفرینانه اعضا، آگاهی اعضا از بخش تعاونی، حمایت مالی و اعتباری، ویژگی‌های اجتماعی تعاونی‌های کشاورزی، شیوه رهبری مدیران تعاونی، مشارکت، بازاریابی و ترویج کارآفرینی رابطه مثبت و معنی‌دار وجود دارد. همچنین، نتایج تحلیل رگرسیونی نشان داد که متغیرهای حمایت مالی و اعتباری، مشارکت و بازاریابی و آگاهی اعضا از بخش تعاونی ۵۷ درصد از تغییرات متغیر وابسته را تبیین کرده‌اند. در نهایت، راهکارهایی مبنی بر ارائه مهارت‌های کارآفرینی به اعضا، برگزاری کارگاه‌های آموزشی مربوط به کارآفرینی در تعاونی‌های کشاورزی، گسترش تعاونی‌های کشاورزی و کارگاهی از طریق آموزش به اعضا، ارائه خدمات مورد نیاز و مؤثر شامل وام، ماشین-آلات کشاورزی، خدمات اطلاع‌رسانی، آموزشی و ترویجی، بازاریابی تولیدات به تعاونی‌های کشاورزی ارائه شده است.

ترابی و همکاران (۱۳۸۹)، در پژوهش‌های خود با عنوان «بررسی میزان تأثیر مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی در عملکرد شرکت‌های تعاونی، مطالعه موردی تعاونی‌های دام و طیور در شهرستان مشهد»، بدین نتیجه رسیدند که متغیرهای مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی، آگاهی اجتماعی و سطح تحصیلات از متغیرهای تأثیرگذار در این زمینه به‌شمار می‌روند. همچنین، با توجه به نتایج تحلیل رگرسیونی، از مجموع متغیرهای اثرگذار بر عملکرد شرکت‌های تعاونی، متغیرهای مشارکت اجتماعی، انسجام اجتماعی، اعتماد اجتماعی، آگاهی اجتماعی و دو ویژگی فردی اعضای تعاونی شامل سطح تحصیلات و سن اعضا بر میزان عملکرد شرکت‌های تعاونی اثر می‌گذارند که در مجموع، این متغیرها ۶۹/۱ درصد عوامل اثرگذار بر متغیر عملکرد شرکت‌های تعاونی را تبیین می‌کنند. در این میان، متغیرهای مشارکت اجتماعی و اعتماد اجتماعی به‌عنوان اثرگذارترین متغیرهای مؤثر بر عملکرد شرکت‌های تعاونی معرفی شده‌اند. همچنین، از میان ویژگی‌های فردی اثرگذار بر عملکرد شرکت‌های تعاونی، تنها سطح تحصیلات و سن پاسخ‌گویان مؤثر بوده‌اند. در نهایت، راهکارهایی نیز در راستای اتخاذ مدیریتی نظام‌یافته برای توجه به چرخش مشاغل و موقعیت‌های افراد در تعاونی، برگزاری

همایش‌های علمی در شهرستان برای شناساندن قابلیت‌های موجودیت قوی سرمایه اجتماعی به عملکرد شرکت‌های تعاونی برای اعضای تعاونی‌های دام و طیور، شناسایی توانایی‌های ویژه اعضا و سپس، جلب مشارکت هدفمند آنها در برنامه‌ها و طرح‌های تولیدی ارائه شده است.

نجاتیان (۱۳۷۸)، در پژوهش‌های خود با عنوان «بررسی عوامل مؤثر بر مشارکت روستاییان در فعالیت‌های تعاونی تولید کشاورزی در دشت قیدار استان زنجان»، بدین نتیجه رسید که با تشکیل تعاونی‌های تولید روستایی، زمینه کاهش قیمت تمام‌شده محصولات فراهم می‌شود، بازدهی ماشین‌آلات کشاورزی در فرایند عملیات کشاورزی بالا می‌رود، و بستری مناسب برای به‌کارگیری فناوری‌های جدید از سوی کشاورزان فراهم می‌آید. همچنین، با توجه به نتایج تحلیل رگرسیونی، از مجموع متغیرهای اثرگذار در فعالیت‌های تعاونی تولید کشاورزی، متغیرهای میزان درآمد، سابقه فعالیت کشاورزی، میزان سواد، میزان تماس‌های ترویجی و میزان منزلت اجتماعی بر «میزان مشارکت روستاییان در تعاونی‌های تولید کشاورزی» مؤثرتر بوده و در مجموع، ۵۹/۷ درصد عوامل اثرگذار بر مشارکت روستاییان در فعالیت‌های تعاونی تولید کشاورزی را تبیین کرده‌اند. در نهایت، راهکارهایی نیز در راستای ارائه برنامه‌های آموزشی برای توسعه مهارت‌های زندگی و متعاقب آن، مشارکت آنها در تعاونی‌های تولید کشاورزی، ایجاد گروه‌ها و تشکل‌های غیردولتی، توجه به خدمات ترویجی، و زمینه‌سازی برای دسترسی کشاورزان به فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی ارائه شده است.

سعدی (۱۳۸۸)، در مطالعات خود با عنوان «بررسی تعاونی‌های تولید کشاورزی در استان همدان»، بدین نتیجه دست یافت که علی‌رغم نیاز زیاد کشاورزان به خدمات مختلف تعاونی‌های تولید (میانگین رتبه‌ای نیاز ۲/۵ از ۳)، این واحدها عملکردی مناسب در رفع نیاز کشاورزان نداشته‌اند (میانگین رتبه‌ای ۰/۸۹ از ۳). همچنین، براساس نتایج به‌دست آمده، بیشتر عملکرد تعاونی‌ها در حوزه خدمات بوده، حال آنکه بیشتر نیاز مردم در حوزه فعالیت آموزشی و ترویجی بوده است. نتایج آزمون ویلکسون نیز نشان داد که در هیچ موردی بین نیاز زارعان و عملکرد تعاونی رابطه معنی‌دار وجود

نداشته است؛ در ادامه نیز پیشنهاد داده است که با توجه به جایگاه تعاون در نظام جمهوری اسلامی، باید فرایند شکل‌گیری و توسعه تعاونی‌های تولید کشاورزی مورد بازنگری قرار گیرد.

رابینسون (Robinson, 2006: 221-232)، در بررسی خود پیرامون «اثرات تعاونی-های تولید روستایی در ارتقای ظرفیت‌های شناختی کشاورزان بنگلادش»، دریافت که بهبود مدیریت منابع آب کشاورزی، بهبود مدیریت خاک، مکانیزاسیون، افزایش درآمد خالص در هکتار، تجاری شدن و تراکم کشت از اثرات تعاونی‌های تولید در مناطق روستایی است. در ادامه، وی پیشنهاد کرده است که برای ارتقای هر چه بیشتر ظرفیت-های شناختی کشاورزان، زمینه دسترسی آنها به نهاده‌های کشاورزی، خدمات ترویجی، منابع اطلاعاتی و نیز دسترسی آسان آنها به منابع اعتباری و مالی فراهم شود.

بنتوراکی (Benturaki, 2008: 234-340)، در مطالعات خود پیرامون «تعاونی‌ها و کاهش فقرای روستایی در هند»، نقش تعاونی‌های روستایی در به‌کارگیری فنون پیشرفته آبیاری، بهبود الگوی کشت، ارتقای درآمد، تنوع کشت، سطح سواد بیشتر، کنترل آفات و امراض، عملیات بهتر کشت، شدت کشت، استفاده بهینه از کودها، ارتقای کارایی بهره‌برداری از زمین، کارایی عملکرد در واحد سطح و مدیریت نوسانات بارندگی را مؤثر می‌داند. همچنین، با توجه به نتایج تحلیل رگرسیونی، از مجموع متغیرهای مستقل مؤثر بر متغیر وابسته تحقیق، استفاده بهینه از کود، کارایی عملکرد در واحد سطح و بهبود الگوی کشت دارای بیشترین اثرگذاری بوده و در مجموع، ۴۹/۵۵ درصد از تغییرات متغیر وابسته را تبیین کرده‌اند. در ادامه این تحقیق نیز پیشنهاد شده است که برای ارتقای هر چه بیشتر توانمندی‌های فنی و اقتصادی اعضای تعاونی‌های تولید روستایی، به برگزاری دوره‌های آموزشی، اطلاع‌رسانی، توجه به نیاز اعضا و ارائه تجهیزات و امکانات مادی توجه شود.

اسرائیل (Israel, 2003)، در یافته‌های خود پیرامون «نقش تعاونی‌های تولیدی در توسعه مناطق روستایی کنیا»، بدین نتیجه رسید که متغیرهای سطح تحصیلات، دفعات آبیاری مناسب، هزینه عملیات کشت و زرع، استفاده بهینه از نهاده‌های مکانیکی،

بیولوژیکی و شیمیایی و نیز مقدار محصول در هکتار با تشکیل تعاونی‌های تولیدی در مناطق روستایی رابطه معنی‌دار دارند. در نهایت، این پژوهش راهکارهایی نیز در راستای توانمندسازی اعضا، ارتقای دانش حرفه‌ای، و اعطای وام‌های طولانی‌مدت به کشاورزان ارائه کرده است.

روش تحقیق

پژوهش حاضر، با هدف کلی بررسی نقش تعاونی‌های تولید روستایی در ارتقای توانمندی‌های فنی و اقتصادی کشاورزان گندم‌کار شهرستان مشگین‌شهر، در ۱۳۹۰ انجام شده و از نوع علی-مقایسه‌ای و تحلیلی است. جامعه آماری تحقیق شامل کلیه کشاورزان عضو شرکت‌های تعاونی تولید و کشاورزان غیرعضو ساکن در روستاهای زیر پوشش این شرکت‌هاست. با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده و براساس فرمول کوکران، تعداد نمونه مناسب برای تحقیق صد نفر به دست آمد؛ از سویی، برای برابری در آزمون و نتیجه، صد نفر از کشاورزان غیرعضو ساکن در نواحی روستایی به-عنوان گروه شاهد انتخاب شدند. با در نظر گرفتن تعداد کل روستاها، تعداد جمعیت، دوری و نزدیکی نسبت به شهر، شاخص وضعیت ارتفاعی (کوهستانی، جلگه‌ای، جلگه‌ای-کوهستانی)، و قرارگیری روستا در کنار جاده اصلی و یا دور از جاده اصلی، تعداد روستاهای نمونه تحقیق براساس نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای ۲۱ روستا تعیین شد. در تحقیق حاضر، برای تعیین روایی پرسشنامه تهیه‌شده، از نظرات تنی چند از کارشناسان علوم ترویج و آموزش کشاورزی، برنامه‌ریزی روستایی و توسعه روستایی بهره گرفته شده و افزون بر این، برای تعیین پایایی کمی پرسشنامه نیز از ضریب آلفای کرونباخ و نرم‌افزار SPSS بهره‌گیری شده که در نهایت، مقدار آلفای کرونباخ ۰/۸۵ برآورد شده است. همچنین، متغیر مستقل تحقیق عضویت و عدم عضویت کشاورزان گندم‌کار در تعاونی‌های تولید روستایی شهرستان مشگین‌شهر و متغیرهای وابسته تحقیق نیز عبارت بوده‌اند از: سطح دانش فنی کشاورزان، سطح مکانیزاسیون، میزان استفاده بهینه از نهاده‌های کشاورزی، عملکرد، هزینه تولید، درآمد، میزان دسترسی به نهاده‌های کشاورزی، و میزان دسترسی به وام و اعتبارات بانکی. برای سنجش این متغیرها،

مجموعه‌ای از سؤالات طراحی شده است. از جمله مواردی که سؤالات بدان می‌پردازند، عبارت‌اند از: سؤالات مربوط به سنجش سطح دانش فنی کشاورز در زمینه کاشت، داشت و برداشت شامل فواید تسطیح اراضی برای کشت گندم، زمان تسطیح اراضی، فواید آماده‌سازی زمین، ضد عفونی بذر گندم با چه سمی و چگونه، مناسب‌ترین عمق برای کشت گندم، و مهم‌ترین و شایع‌ترین آفات گندم؛ سؤالات مربوط به سنجش هزینه‌های تولید (هزینه‌های کاشت، داشت و برداشت) شامل هزینه کل و هزینه‌های کارگر، حمل‌ونقل، دروگر و خرمنکوب، کمباین و بیکر، سم و سمپاش، کود و کودپاش، مرکزکش، دیسک و شخم؛ سؤالات مربوط به سنجش عملکرد و درآمد شامل مساحت زمین زیر کشت، قیمت فروش، مقدار عرضه محصول برای فروش، عملکرد در هکتار، میزان کل تولید و مساحت زیر کشت؛ سؤالات مربوط به سنجش دسترسی به نهاده‌های کشاورزی شامل میزان کل استفاده در سال، طریقه دسترسی (از طریق شرکت، از بیرون شرکت، و از درون و بیرون شرکت) و چگونگی دسترسی (با قیمت دولتی، با قیمت آزاد، و سایر روش‌ها)؛ سؤالات مربوط به استفاده بهینه از نهاده‌های کشاورزی شامل مقدار مصرف در هکتار و مقدار استاندارد محل؛ و سؤالات مربوط به سطح مکانیزاسیون شامل ساعات و درصد استفاده از کمباین، تراکتور، بیلر و بذرکار. در مورد دسترسی به وام‌ها و اعتبارات بانکی نیز دو سؤال مطرح شده است: یکی اینکه کشاورز وام گرفته است یا خیر، و دیگر اینکه از چند بانک وام گرفته است. در نهایت، مطالعه حاضر با عنایت به مبانی نظری تحقیق و نیز اطلاعات جمع‌آوری‌شده از طریق پرسشنامه و تعیین اثرات تعاونی‌های تولید روستایی در زمینه ارتقای توانمندی‌های فنی و اقتصادی کشاورزان، به تجزیه و تحلیل متغیرها با استفاده از آزمون‌های آماری t و رگرسیون چندمتغیره می‌پردازد. در این میان، از آزمون t برای اثبات وجود و عدم وجود تفاوت معنی‌دار میان دو گروه عضو و غیرعضو تعاونی و از رگرسیون چندگانه نیز برای مشخص کردن اینکه چه متغیرهایی متغیر وابسته عملکرد و درآمد را تبیین می‌کنند، استفاده می‌شود.

یافته‌ها

نتایج توصیفی

همان‌گونه که جدول ۱ نشان می‌دهد، افراد مورد مطالعه در چهار گروه سنی توزیع شده‌اند. بیشترین فراوانی در گروه افراد عضو مربوط به رده سنی ۳۱-۴۰ سال و در گروه افراد غیرعضو مربوط به رده سنی ۲۱-۳۰ سال است؛ همچنین، کمترین فراوانی در گروه افراد عضو به رده سنی ۴۱ سال و بالاتر و در گروه افراد غیرعضو نیز به رده سنی بیست سال و کمتر برمی‌گردد. افزون بر این، در مورد سابقه کار کشاورزی، بیشترین درصد پاسخ‌گویان عضو در رده سنی ۲۰-۲۹ سال دارای سابقه‌اند، در حالی که بیشترین درصد پاسخ‌گویان غیرعضو دارای سابقه کار در رده سنی ۴۰-۴۹ سال قرار دارند.

جدول ۱- مشخصات فردی نمونه مورد مطالعه

پاسخ‌گویان غیرعضو		پاسخ‌گویان عضو		گروه سنی
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۱۵/۵	۳۱	۲۴/۵	۴۹	۲۰ سال و پایین‌تر
۴۱	۸۲	۱۹	۳۸	۲۱-۳۰ سال
۲۴	۴۸	۴۶/۵	۹۳	۳۱-۴۰ سال
۱۹/۵	۳۹	۱۰	۲۰	۴۱ سال و بالاتر
سابقه کار				
۲/۵	۵	۲/۵	۵	۱-۹ سال
۱۲	۲۴	۱۹	۳۸	۱۰-۱۹ سال
۲۸/۵	۵۷	۳۳	۶۶	۲۰-۲۹ سال
۲۸	۵۶	۲۳/۵	۴۷	۳۰-۳۹ سال
۲۹	۵۸	۲۲	۴۴	۴۰-۴۹ سال

مأخذ: یافته‌های پژوهش

همان‌گونه که جدول ۲ نشان می‌دهد، از نظر سطح تحصیلات، بیشترین فراوانی در گروه افراد عضو مربوط به افراد دارای سواد ابتدایی و در گروه افراد غیرعضو مربوط به افراد بی‌سواد است.

جدول ۲- میزان تحصیلات نمونه مورد مطالعه

پاسخگویان غیر عضو		پاسخگویان عضو		سطح تحصیلات
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۴۰	۸۰	۲۷/۵	۵/۲۷	بی سواد
۱۶/۵	۱۳	۲۲	۴۴	خواندن و نوشتن ابتدایی
۲۹/۵	۵۹	۳۳/۵	۶۷	راهنمایی
۱۰/۵	۲۱	۹/۵	۱۹	متوسطه
۲	۴	۴/۵	۹	دیپلم و بالاتر

مأخذ: یافته‌های پژوهش

نتایج استنباطی

در این قسمت، به منظور مقایسه اختلاف بین میانگین‌های تحقیق، از آزمون t و برای تعیین سهم یک یا چند متغیر مستقل در پیش‌بینی متغیر وابسته، از روش رگرسیون چندمتغیره (روش enter) استفاده شده که نتایج آن در پی آمده است.

نتایج آزمون t

با توجه به جدول ۳، نتایج آزمون t در ارتباط با ویژگی‌های فردی و فنی دو گروه نشان می‌دهد که متغیرهای سن و سابقه فعالیت کشاورزی با متغیر عضویت رابطه معنی‌دار ندارند. اما بین متغیر عضویت و متغیرهای سواد، سطح دانش فنی، عملکرد، مکانیزاسیون، استفاده بهینه از بذر، استفاده بهینه از کود، استفاده بهینه از سم، روش آبیاری مناسب، و دفعات آبیاری مناسب رابطه معنی‌دار وجود دارد.

جدول ۳- نتایج آزمون t در مورد ویژگی‌های فردی و فنی افراد عضو و غیرعضو تعاونی-

های تولید روستایی

معنی داری	مقدار T	پاسخ گویان غیرعضو		پاسخ گویان عضو		ویژگی‌ها
		SD	میانگین	SD	میانگین	
۰/۰۸	۰/۲۸۰	۲۵/۸۵	۲۹/۱۶	۲۳/۰۰۶	۳۰/۱۳	سن (سال)
۰/۹۰	۰/۳۵۸	۲۳/۵۵	۳۱/۳۹	۲۲/۶۱	۳۲/۵۶	سابقه کار کشاورزی (سال)
۰/۰۱۲	-۰/۵۶۹	۲۰/۲۷	۲/۱۲	۶۷/۲۸	۱۷/۲۵	سطح تحصیلات (سال)
۰/۰۰۰	۲/۰۰۲	۱۰/۳۷	۷/۱۲	۱۹/۵۵	۱۱/۵۵	سطح دانش فنی
عملکرد						
۰/۰۰۰	۵/۴۸	۱/۴۸	۲/۶۲	۱/۲۲	۳	میزان مکانیزاسیون
۰/۰۰۰	۸/۸۵	۰/۶۴	۱/۴۸	۰/۸۲	۲/۴۱	استفاده بهینه از بذر
۰/۰۰۱	۴/۸۰	۰/۷۳	۱/۴۸	۰/۶۱	۱/۹۴	استفاده بهینه از کود
۰/۰۳	۹/۱۹	۰/۷۷	۱/۶۲	۰/۶۹	۲/۵۸	استفاده بهینه از سم
۰/۰۰۰	۱۲/۸۲	۰/۶۹	۱/۶۲	۰/۴۹	۲/۷۲	روش آبیاری مناسب
۰/۰۰۰	۲/۳۸	۰/۶۴	۱/۴۴	۰/۸۸	۱/۷۰	دفعات آبیاری مناسب

مأخذ: یافته‌های پژوهش

همچنین، براساس نتایج آزمون t در مورد ویژگی‌های اقتصادی دو گروه (جدول ۴)، متغیرهای هزینه کاشت و هزینه برداشت با متغیر عضویت رابطه معنی‌دار ندارند. اما بین متغیر عضویت و متغیرهای هزینه آماده‌سازی زمین، هزینه داشت، هزینه کل، عملکرد، درآمد، و اخذ وام بانکی رابطه معنی‌دار وجود دارد.

جدول ۴- نتایج آزمون t در مورد ویژگی‌های اقتصادی افراد عضو و غیرعضو تعاونی‌های

تولید روستایی

معنی‌داری	مقدار T	پاسخ‌گویان غیرعضو		پاسخ‌گویان عضو		ویژگی‌ها
		SD	میانگین	SD	میانگین	
۰/۰۰۰	۲/۰۳	۴/۸۲	۴/۵۱	۱۷/۳۸	۸/۱۸	مساحت (هکتار)
۰/۰۰۰	-۲/۳۹	۳۹/۴۵	۲۲/۱۰	۱۵/۸۷	۱۱/۹۱	هزینه آماده‌سازی زمین
۰/۴۴	-۲/۹۰	۳۶/۲۹	۵/۶۹	۳۶/۶۲	۴/۲۰	هزینه کاشت
۰/۰۰۰	-۴/۴۳	۷/۵۱	۸/۴۹	۳/۴۱	۴/۸۳	هزینه داشت
۰/۰۰۰	-۲/۰۳	۳۷/۳۴	۱۹/۸۱	۹/۸۵	۱۱/۹۴	هزینه کل
۰/۵۸۰	-۲/۷۴	۲۵/۸۸	۶۸/۹۵	۲۷/۸۷	۵۸/۵۲	هزینه برداشت
۰/۰۰۰	۱۴/۹۳	۰/۷۰	۱/۵۳	۰/۴۲	۲/۷۶	عملکرد (تن در هکتار)
۰/۰۴۶	۲۲/۳۲	۱۴/۶۴	۲۸/۸۲	۱۶/۶۴	۷۸/۳۲	درآمد
۰/۰۰۰	۱۲/۲۲	۰/۶۱	۱/۷۵	۰/۷۵	۲/۲۰	اخذ وام بانکی

مأخذ: یافته‌های پژوهش

تحلیل داده‌ها با استفاده از رگرسیون چندمتغیره

در رگرسیون چندمتغیره، مقادیر یک متغیر (متغیر وابسته Y) توسط دو یا چندمتغیر دیگر (متغیرهای مستقل $X_1, X_2, X_3, \dots$) برآورد می‌شود. در این ارتباط، در تحقیق حاضر، یک بار متغیر عملکرد و بار دیگر متغیر درآمد خالص در هکتار در قالب متغیر وابسته در نظر گرفته شده است تا میزان تأثیرات متغیرهای مستقل (مانند سطح سواد، مساحت زمین، سن، و سابقه کار کشاورزی) بر آنها مشخص شود، که نتایج آن در جداول ۵ و ۶ آمده است.

جدول ۵- ضرایب رگرسیون چندمرحله‌ای برای تبیین متغیرهای مستقل با متغیر وابسته (عملکرد)

متغیر وابسته (عملکرد)					متغیر مستقل
T Sig.	T	Beta	SEB	B	
۰/۰۰۰	-۴/۶۹۶	-۰/۲۱۲	۰/۵۰۴	-۲/۳۶۶	سن (سال)
۰/۰۰۰	۴/۱۲۷	۰/۲۳۸	۰/۵۸۳	۳/۰۰۲	درآمد
۰/۰۰۰	-۴/۶۹۶	۰/۳۸۶	۰/۸۱۳	۷/۰۳۲	سطح تحصیلات (سال)
۰/۶۶۵	۵/۱۴۸	۰/۰۱۹	۰/۰۱۹	-۰/۰۰۸	استفاده بهینه از بذر
۰/۹۱۷	۸/۶۴۶	۰/۰۰۵	۰/۰۳۹	۰/۰۰۴	میزان مکانیزاسیون
۰/۰۰۸	-۰/۴۳۴	۰/۱۲۸	۰/۱۱۶	۰/۳۱۲	سطح دانش فنی
۰/۰۶۹	۰/۱۰۴	۰/۰۹۴	۰/۱۴۸	۰/۲۷۰	اخذ وام
۰/۱۹۸	۲/۶۸۷	-۰/۰۶۹	۰/۱۵۷	-۰/۲۰۳	استفاده بهینه از سم
۰/۱۷۶	۱/۸۲۶	۰/۰۴۴	۰/۰۴۴	۰/۰۶۸۰	روش آبیاری مناسب
۰/۳۱۷	۱/۳۵	۰/۰۶۵	۰/۰۴۴	۰/۰۶۰	سابقه فعالیت کشاورزی (سال)

مأخذ: یافته‌های پژوهش

با توجه به جدول ۵، بین متغیرهای سن، درآمد، سطح دانش فنی و سطح تحصیلات و متغیر وابسته (عملکرد) ارتباطی معنی‌دار وجود دارد. این متغیرها برای نوشتن معادله رگرسیون بار دیگر در جدول ۶ قابل مشاهده‌اند؛ و همان‌گونه که جدول نشان می‌دهد، ضریب تعیین ۰/۸۶۹ است و به دیگر سخن، متغیرهای یاد شده این میزان از تغییرات متغیر وابسته (عملکرد) را تبیین می‌کنند و تا حدودی از روی همین متغیرهاست که پیش‌بینی ممکن می‌شود.

جدول ۶- متغیرهای مستقل تأثیرگذار بر متغیر وابسته

متغیر وابسته (عملکرد)					متغیر مستقل
T Sig.	T	Beta	SEB	B	
۰/۰۰۰	۳۹/۴۵	۱/۶۳۲	۰/۰۱۶	۰/۶۴۹	سن (سال)
۰/۰۰۰	-۵/۳۵۵	۰/۱۰۹	۰/۲۱۸	-۱/۱۷۰	درآمد
۰/۰۰۰	-۲۱/۹۲۴	-۰/۸۶۷	۰/۰۳۸	-۰/۸۲۸	سطح تحصیلات (سال)
۰/۰۰۰	۳۹/۳	۱/۴۳	۰/۰۱۶	۰/۶۴۸	سطح دانش فنی
۰/۰۰۰	۸/۳۱	-	۰/۹۰۲	۷/۵۰۰	عرض از مبدأ

Sig. F=۰/۰۰۰

R=۰/۹۳۲

F=۹۰۰/۸۰۸

R^۲=۰/۸۶۹

مأخذ: یافته‌های پژوهش

در نهایت، با توجه به اطلاعات مندرج در جدول ۶، معادله رگرسیون بدین صورت می‌آید:

$$Y = 7/500 - 1/63(X_1) + 0/109(X_2) - 0/867(X_3) + 1/43(X_4)$$

جدول ۷- نتایج رگرسیون چندمتغیره برای تبیین متغیرهای مستقل با متغیر وابسته

متغیر وابسته (درآمد خالص)					متغیر مستقل
T Sig.	T	Beta	SEB	B	
۰/۰۰۰	۳/۶۰۵	۰/۱۶۸	۰/۲۵۶	۰/۹۲۴	عملکرد
۰/۰۱	۲/۸۵۳	۰/۱۲۳	۰/۶۰۴	۱/۵۶	سابقه فعالیت کشاورزی (سال)
۰/۰۰۰	۶/۷۹۶	۰/۳۲۶	۰/۸۸۰	۵/۹۸	سطح تحصیلات (سال)
۰/۸۱۹	۰/۲۲۹	-۰/۰۱۱	۰/۲۳۱	۰/۵۳	میزان مکانیزاسیون
۰/۰۰۳	۲/۹۵۳	۰/۱۴۲	۰/۱۱۸	۰/۳۴۹	سطح دانش فنی
۰/۱۴۲	۱/۴۷۱	۰/۰۷۸	۰/۱۵۴	۰/۲۲۷	استفاده بهینه از بذر
۰/۱۴۷	-۱/۴۷۳	-۰/۰۸۲	۰/۱۶۸	۰/۲۴۳	اخذ وام
۰/۳۹۳	۰/۸۵۵	۰/۰۴۲	۰/۰۴۶	۰/۰۴۰	استفاده بهینه از سم
۰/۰۶۸	-۱/۸۳	-۰/۰۸۷	۰/۰۷۰	-۰/۱۲۸	روش آبیاری مناسب
۰/۱۴۹	۱/۴۴۵	۰/۰۷۳	۰/۲۲۱	۰/۳۱۹	سن

مأخذ: یافته‌های پژوهش

با توجه به جدول ۷، متغیرهای عملکرد، سابقه فعالیت کشاورزی، سطح دانش فنی، و اخذ وام با متغیر وابسته (درآمد) رابطه معنی‌دار دارند. این متغیرها برای نوشتن معادله رگرسیون نیز بار دیگر در جدول ۸ قابل مشاهده‌اند؛ و همان‌گونه که در این جدول آمده، ضریب تعیین ۰/۹۸۴ است و به دیگر سخن، متغیرهای یاد شده این میزان از

تغییرات متغیر وابسته (عملکرد) را تبیین می‌کنند و تا حدودی از روی همین متغیرهاست که پیش‌بینی ممکن می‌شود.

جدول ۸- متغیرهای مستقل تأثیرگذار بر متغیر وابسته

متغیر وابسته (عملکرد)					متغیر مستقل
T Sig.	T	Beta	SEB	B	
۰/۰۰۰	۱۶/۷۴	۰/۱۰۹	۰/۰۵۶	۰/۹۳۸	سن (سال)
۰/۰۰۰	۶/۳۷	۰/۰۴۲	۰/۱۸۸	۱/۱۹۹	سابقه کار کشاورزی (سال)
۰/۰۰۰	۱۲۴/۰۷	۰/۸۷۱	۰/۰۳۲	۴/۰۱۸	اخذ وام
۰/۰۰۰	۳۳/۱۶	۰/۲۳۲	۰/۰۳۲	۱/۰۵۱	سطح دانش فنی
۰/۰۱۶	۲/۴۱	-	۰/۸۸۹	۲/۱۴۳	عرض از مبدا

Sig. F=۰/۰۰۰

R=۰/۹۹۲

F=۶/۱۷۸

R^۲=۰/۹۸۴

مأخذ: یافته‌های پژوهش

سرانجام، با توجه به اطلاعات مندرج در جدول ۸، معادله رگرسیون بدین صورت می‌آید:

$$Y = 2/143 - 0/109 (X_1) + 0/042 (X_2) + 0/871 (X_3) + 0/232 (X_4)$$

بحث و نتیجه‌گیری

از دیدگاه بانک جهانی، باید تعاونی‌های تولید روستایی را پیشگامان خصوصی‌سازی دانست که تولیدکننده محصولات جدید و بازارهای تازه بوده، سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی را رونق می‌بخشند و به تقویت و هدایت توسعه کشاورزی می‌پردازند (World Bank, 2003). همچنین، با عنایت به اثرات اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و محیطی، تعاونی‌های تولید روستایی ابزاری است برای اشتغال روستایی، توانمندسازی، بهبود ساختار تولید کشاورزی، افزایش راندمان تولید، تقویت مشارکت مردم در برنامه‌های توسعه روستایی، توزیع مجدد سود حاصل از بخش کشاورزی، بهبود روش‌های سنتی تولیدات کشاورزی، بهره‌برداری بهینه از زمین، توزیع مناسب تولیدات کشاورزی، ارتقای سطح درآمد، ارتقای شاخص‌های سلامت و رفاه، بهره‌وری مطلوب از منابع روستایی، یکپارچه‌سازی کشت، افزایش سطح مکانیزاسیون، کاهش هزینه‌های تولید،

فراهم‌سازی زمینه‌های لازم برای اجرای خدمات زیربنایی، توسعه کارآفرینی، توسعه و بهبود صنایع دستی، کاهش نرخ بیکاری، حفظ بهینه منابع طبیعی، کمک به بازاریابی محصولات کشاورزی، تنوع‌بخشی به فعالیت‌های اقتصادی، ارتقای بهره‌وری عوامل تولید، ارتقای شاخص‌های سرمایه اجتماعی، حفظ محیط زیست، و مدیریت منابع پایه طبیعی.

چنان‌که پیش‌تر گفته شد، پژوهش حاضر به بررسی اثرات تعاونی‌های تولید روستایی در ارتقای توانمندی‌های فنی و اقتصادی کشاورزان می‌پردازد. همان‌گونه که نتایج توصیفی تحقیق نشان می‌دهد، در مورد مشخصات فردی نمونه مورد مطالعه، بیشترین فراوانی به گروه افراد عضو در رده سنی ۳۱-۴۰ سال و در گروه افراد غیرعضو در رده سنی ۲۱-۳۰ سال است. در مورد سابقه کار، بیشترین درصد پاسخ‌گویان عضو و غیرعضو، به ترتیب، در رده‌های سنی ۲۰-۲۹ و ۴۰-۴۹ سال بوده‌اند. از نظر سطح تحصیلات، بیشترین فراوانی مربوط به افراد عضو و غیرعضو، به ترتیب، دارای سواد ابتدایی و بی‌سواد بوده است. همچنین، در پژوهش حاضر، داده‌ها با استفاده از آزمون آماری مستقل و رگرسیون چندمتغیره تحلیل شده که نتایج آزمون آماری در ارتباط با ویژگی‌های فردی و فنی دو گروه نشان داده است که بین متغیرهای سن و سابقه فعالیت کشاورزی و متغیر عضویت رابطه معنی‌دار وجود ندارد؛ اما بین متغیر عضویت و متغیرهای سواد، سطح دانش فنی، عملکرد، مکانیزاسیون، استفاده بهینه از بذر، استفاده بهینه از کود، استفاده بهینه از سم، روش آبیاری مناسب و دفعات آبیاری مناسب رابطه معنی‌دار وجود دارد. نتایج آزمون t در مورد ویژگی‌های اقتصادی دو گروه نیز نشان می‌دهد که متغیرهای هزینه کاشت و هزینه برداشت با عضویت رابطه معنی‌دار ندارند؛ اما بین متغیر عضویت و متغیرهای هزینه آماده‌سازی زمین، هزینه داشت، هزینه کل، عملکرد، درآمد، و اخذ وام بانکی رابطه معنی‌دار وجود دارد. نتایج ضرایب رگرسیون چندمرحله‌ای برای تبیین رابطه متغیرهای مستقل با متغیر وابسته (عملکرد) نشان‌دهنده رابطه معنی‌دار متغیرهای سن، درآمد، سطح دانش فنی، و سطح تحصیلات با عملکرد (تن در هکتار) در معادله رگرسیون چندمتغیره بوده و سهم کلی آنها برابر با $R^2=0/86$

است. به دیگر سخن، ۸۶ درصد از تغییرات متغیر وابسته (عملکرد) را همین چهار متغیر تبیین می‌کنند. نتایج ضرایب رگرسیون چندمرحله‌ای برای تبیین متغیرهای مستقل با متغیر وابسته (درآمد) نشان می‌دهد که در معادله رگرسیون چندمتغیره، متغیرهای سن، سابقه فعالیت کشاورزی، سطح دانش فنی، و اخذ وام بانکی با درآمد رابطه معنی‌دار دارند و سهم کلی آنها برابر با $R^2=0/98$ است. به دیگر سخن، ۹۸ درصد از تغییرات متغیر وابسته (درآمد) توسط این چهار متغیر تبیین شده است.

با عنایت به نتیجه به دست آمده در پژوهش حاضر، پیشنهادهای زیر ارائه می‌شود: چنان‌که از نتایج آزمون t برمی‌آید، تفاوتی میان سطح دانش فنی افراد عضو و غیرعضو وجود دارد؛ از این رو، پیشنهاد می‌شود که برای ارتقای هر چه بیشتر سطح دانش و آگاهی اعضای تعاونی تولید با افزایش ضمن خدمت ترویجی مدیران عامل، نسبت به افزایش کارایی فنی اعضا و روزآمد کردن دانش آنها اقدام شود و افزون بر این، مدیران عامل با برنامه‌ریزی صحیح سازوکارهایی را برای آموزش بهتر کشاورزان طرح‌ریزی کنند. با استناد به نتیجه تحقیق، شرکت‌های تعاونی تولید روستایی توانسته‌اند موجب افزایش درآمد کشاورزان عضو خود شوند؛ با این همه، به نظر می‌رسد که هنوز استعدادهای بالقوه زیادی برای افزایش درآمد کشاورزان وجود داشته باشد. بنابراین، پیشنهاد می‌شود که شرکت‌های تعاونی تولید با برنامه‌ریزی صحیح نسبت به ایجاد فعالیت‌های جنبی کشاورزی و صنایع کوچک وابسته به کشاورزی اقدام کنند. همچنین، به دلیل وجود اختلاف در مورد استفاده بهینه از نهاده‌های کشاورزی در میان دو گروه عضو و غیرعضو تعاونی تولید، پیشنهاد می‌شود که شرکت‌های تعاونی تولید، با برنامه‌ریزی دقیق‌تر و با بهره‌گیری از امکاناتی نظیر انبار، تربیتی اتخاذ کنند تا این نهاده‌ها به موقع به دست کشاورزان برسد. این کار به اطمینان خاطر کشاورزان و ثبات قیمت نهاده‌ها کمک می‌کند. در پایان نیز پیشنهاد می‌شود که شرکت‌های تعاونی تولید روستایی به ایجاد صندوق‌های قرض‌الحسنه اعتباری در روستاهای تابعه خود بپردازند تا از این رهگذر، بتوانند نسبت به دادن وام به کشاورزان اقدام کنند.

منابع

- آگهی، حسین و همکاران (۱۳۸۶)، «ارزیابی مشارکتی تعاونی تولید روستایی با استفاده از رهیافت PRA: مطالعه موردی تعاونی تولیدی فرزبان استان لرستان». *دوماهنامه علمی- ترویجی جهاد*، سال ۲۶، شماره ۲۷۷، ص ۸۴.
- آمدی، اقدس و حسینی‌نیا، غلامحسین (۱۳۸۷)، «نقش تعاونی‌های کشاورزی در ترویج کارآفرینی: مطالعه موردی تعاونی‌های کشاورزی تهران». *مجله ترویج و اقتصاد کشاورزی*، سال ۱، شماره ۴، صص ۷۱-۸۱.
- ازکیا، مصطفی (۱۳۸۱)، *جامعه‌شناسی توسعه و توسعه‌نیافتگی ایران*. تهران: اطلاعات.
- ترابی، پردیس و همکاران (۱۳۸۹)، «بررسی میزان تأثیر مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی در عملکرد شرکت‌های تعاونی: مطالعه موردی تعاونی‌های دام و طیور در شهرستان مشهد». *فصلنامه تعاون*، سال ۲۱، شماره ۲، صص ۱-۲۰.
- ثابت دایزوندی، محمود و همکاران (۱۳۸۹)، «بررسی میزان رضایت اعضا از عملکرد اقتصادی و اجتماعی تعاونی‌های روستایی: مطالعه موردی تعاونی‌های روستایی شهرستان مشهد». *فصلنامه تعاون*، سال ۲۱، شماره ۲، ص ۶۴.
- چوپانی، غریب (۱۳۷۸)، *تحلیل کارکرد بازاریابی شرکت‌های تعاونی روستایی و ارتباط آن با توسعه روستایی: مطالعه موردی کازرون*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی به راهنمایی دکتر عبدالرضا رکن‌الدین افتخاری. تهران: دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس.
- حضرتی، مجید و همکاران (۱۳۸۹)، «شناسایی عوامل مؤثر بر موفقیت تعاونی‌های تولید کشاورزی در توسعه اقتصاد روستایی بخش مرکزی شهرستان خدابنده». *فصلنامه تعاون*، سال ۲۱، شماره ۳، ص ۹۱.
- حیدری ساریان، وکیل (۱۳۸۵)، «تشکیل تعاونی‌های روستایی گامی اساسی در جهت نیل به توسعه پایدار محیطی». *دوماهنامه علمی- ترویجی جهاد*، سال ۲۶، شماره ۲۷۵، ص ۲۵۸.
- حیدری ساریان، وکیل و رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا (۱۳۹۰)، «عوامل مؤثر بر عضویت کشاورزان در تعاونی‌های تولید روستایی در قالب الگوی تلفیقی انتشار نوآوری‌ها (مطالعه موردی: استان اردبیل)». *مجله توسعه روستایی*، دوره ۳، شماره ۱، ص ۱۵۰.
- خفایی، بهزاد (۱۳۸۸)، «عوامل مؤثر بر عدم موفقیت شرکت‌های تعاونی بخش کشاورزی در شهرستان‌های بوشهر و دشتستان». *فصلنامه تعاون*، سال ۲۰، شماره ۲۲، ص ۸۴.

زمانی، غلامحسین و ابدی، بیژن (۱۳۸۸)، «عوامل اجتماعی مؤثر بر مشارکت کشاورزان در تأسیس تعاونی‌های آبخیزداری در استان فارس». *فصلنامه تعاون*، سال ۲۰، شماره ۲۱۰ و ۲۱۱، ص ۱۱۹.

سالاری، مهدیه و محمدقلی‌نیا، جواد (۱۳۸۹)، «نقش راهکارهای اجتماعی در افزایش بهره‌وری و کارایی در تعاونی‌های تولید گندم». *فصلنامه تعاون*، سال ۲۱، شماره ۱، ص ۸۸. سعدی، حشمت‌اله و همکاران (۱۳۸۶)، «آسیب‌شناسی تعاونی‌های تولید کشاورزی: مطالعه موردی استان همدان، شهرستان کبودرآهنگ». *دوماهنامه علمی-ترویجی جهاد*، سال ۲۷، شماره ۲۷۷، ص ۶۲.

سعدی، حشمت‌اله (۱۳۸۸)، «بررسی اثرات تعاونی‌های تولید کشاورزی در استان همدان». *مجله تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران*، دوره ۲-۴۰، شماره ۴، صص ۵۷-۶۸.

شاهرودی، علی‌اصغر و همکاران (۱۳۸۷)، «تأثیر تعاونی آب‌بران بر نگرش کشاورزان نسبت به مدیریت آب کشاورزی: مطالعه موردی استان خراسان رضوی». *مجله اقتصاد و توسعه کشاورزی*، سال ۲۲، شماره ۲، صص ۷۱-۸۵.

غیاثوند غیاثی، ف؛ فرج‌ا... حسینی، ج؛ و حسینی، م. (۱۳۸۶)، «عوامل مؤثر بر اثربخشی عملکرد کارشناسان ناظر طرح محوری گندم در استان قزوین». *مجله علوم ترویج و آموزش کشاورزی ایران*، سال ۳، شماره ۱، ص ۳۲.

علم‌بیگی، امیر و همکاران (۱۳۸۸)، «تعیین عوامل مؤثر بر نگرش دامداران عضو تعاونی گاوآران شهرستان همدان به مشارکت در تشکیل و اداره سازمان کشاورزان». *مجله تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی*، دوره ۴۰، شماره ۱، صص ۱۱۳-۱۲۲.

قنبری، یوسف و برقی، حمید (۱۳۸۹)، «نقش تعاونی‌های مشاع در توسعه مناطق روستایی تحت پوشش: مطالعه موردی استان اصفهان». *فصلنامه روستا و توسعه*، سال ۱۳، شماره ۲، ص ۸۶.

کرمی، شهره و آگهی، حسین (۱۳۸۹)، «عوامل مؤثر بر موفقیت تعاونی‌ها: مطالعه موردی تعاونی‌های تولیدی محصولات خارج از فصل در استان کرمانشاه». *فصلنامه روستا و توسعه*، سال ۱۳، شماره ۲، صص ۳۱-۶۰.

معاونت طرح و برنامه وزارت تعاون (۱۳۸۸)، *ارزشیابی تعاونی‌های تولیدی*. تهران: وزارت تعاون، معاونت طرح و برنامه.

نجاتیان، اسماعیل (۱۳۷۸)، *بررسی عوامل مؤثر بر مشارکت روستاییان در فعالیت‌های تعاونی تولید کشاورزی در دشت قیدار استان زنجان*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد ترویج و آموزش کشاورزی. تهران: واحد علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی.

- نکویی نائینی، علی و همکاران (۱۳۸۸)، واکاوی عوامل مؤثر بر موفقیت تعاونی‌های روستایی شهرستان کرمانشاه». *فصلنامه روستا و توسعه*، سال ۱۲، شماره ۴، ص ۲.
- Alexander, W. G. (2009), *Cooperation in the European Market Economics*. Bombay: Asia Publishing.
- Benturaki, J. (2008), "Cooperative and poverty alleviation". *England, IDS TEMA*, Vol. 23, No. 10, pp. 234-340.
- Clegg, J. (2006), "Rural cooperative in China: policy and practice". *Journal of Small Business and Enterprise Development*, Vol. 1, No. 5, pp. 220-224.
- Dackman, Deane (2004), "What is rural cooperative". Center for Study of Cooperative. University of Saskatchewan. *Journal of Agricultural Cooperation*, Vol. 5, No. 1, pp. 23.
- Davies, K. and Burt, S. (2007), "Consumer cooperative and retail internationalization: problems and prospects". *Journal of Retail and Distribution Management*, Vol. 35, No. 2, pp. 42-50.
- Harper, D. (2010), "The critical factors for the success of cooperatives and other groups". Washington DC. *Journal of Studies in the Social Philosophy of Cooperation*, Vol. 3, No. 1, pp. 223-240.
- Helmberger, P. (1999), "Cooperative enterprise as a structural dimension of farm market". *Journal of Farm Economics*, Vol. 6, No. 7, pp. 610-615.
- Israel, Glenn D. (2003), *Role of Productive Cooperatives in the Rural Areas Development of Kenya*. Instituted of Food and Agricultural Science, University of Folorida Gainsvell.
- Kanu, K. and Lutteken, A. (1995), "Transformation strategies for Agricultural Cooperatives in Central and Eastern Europe". *Zemedelsk Ekonomika*, Vol. 41, No. 12, pp. 527-529.
- Ozdemiir, G. (2005), "Cooperative shareholder relations in agricultural cooperatives in Turkey". *Journal of Asian Economics*, Vol. 4, No. 3, pp. 315-325.

-
- Rahman, D. (2007), "Strategic alliance among agricultural cooperatives: the Malaysian perspective", *Option-Serdong*, Vol. 1, No. 14, pp. 9-11.
- Robinson, Clinton D. W. (2006), *Language Use in Rural Development An African Perspective*. Mouton De Gruyter, Labadan.
- Schulz, F. (2006), "Cooperative and Indian agriculture". *Indian Cooperative Review*, Vol. 9, No. 12, pp. 310-314.
- Werner, S. (1999), the raiffeisen movement for agricultural cooperation in West Germany, *Journal of Agricultural Administration*, Vol.8.No.1, pp.245-250.
- World Bank (2003), *Cooperatives Face the Future, Rural Development*. New York: Press of City University of New York.